

ქეთევან ნადარეიშვილი

საქართველო, თბილისი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ათენის ჭირის ნარატივი ეპიდემიის სოციალურ და ინტელექტუალურ კონსტრუქტად გააზრების კონტექსტში

1972 წ-ს ცნობილი მიკრობიოლოგების მ. ბარნეტისა და დ. ვაითის განცხადების მიუხედავად, რომ, სავარაუდოდ, მომავალში ინფექციური დაავადებანი ერთობ უსიცოცხლო იქნება, სამწუხაროდ, მათი და მთლიანად სამეცნიერო საზოგადოების ეს პროგნოზი არ გამართლდა.^{*} ახალმა გარემოებებმა – ჰერპესის, 1970-იანებში ლეგიონერთა დაავადების, შემდგომში შიდსის, ებოლას და ა.შ. გამოვლენამ, მეცნიერები იძულებული გახადა ეპიდემიათა კვლევას მიბრუნებოდნენ. საგულისხმოა, რომ ამ პერიოდში ეპიდემიათა შესწავლის კონცეპტუალურად ახალი ეტაპი იწყება. ავადობანი, და მათ შორის ეპიდემიები, სოციალურ მოვლენად იქნა გააზრებული, ანუ მოვლენად, რომელიც აღქმულია სოციუმის მიერ, რომლის კონსტრუირებასაც ახდენს სოციუმი – იკვლევს წარმოქმნისა თუ გავრცელების მიზეზებს, ეძიებს დამნაშავეებს, ამუშავებს პასუხებს, ახდენს გატარებულ ღონისძიებებზე რეაგირებას და ა.შ.

ისტორიულ გამოცდილებაზე დაფუძნებული ეპიდემიის ნარატიული მოდელი 1989 წ-ს ცნობილმა მეცნიერმა ჩარლზ როზენბერგმა შეიმუშავა (როზენბერგი 1992: 278-292). საინტერესოა, რომ სულ ახლახანს, კოვიდ-19-თან დაკავშირებით დევიდ ჯონსმა მისი მოდელი გაიხსენა და დღევანდელ პანდემიურ კრიზისში კიდევ ერთხელ შეახსენა საზოგადოებას როზენბერგის მოდელის აქტუალობა (ჯონსი 2020).

სწორედ ეპიდემიათა კვლევას ამ ახლებური კონცეპტუალური მიდგომების შესაბამისად ვაპირებთ შევისწავლოთ ეპიდემიის ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ნარატივი – ე.წ. ჭირი ათენში,

^{*} ასე იწყებს ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი დევიდ ჯონსი თავის სტატიას, რომელიც კოვიდ 19-ის აფეთქებიდან მალევე, 2020 წლის მარტში გამოქვეყნდა (ჯონსი 2020).

რომლის შესახებაც ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსი თუკიდიდე „პელოპონესის ომის ისტორიაში“ მოგვითხრობს. ათენის ჭირის თუკიდიდესეული აღწერის შესახებ ბევრი დაწერილა, მეცნიერებს მწვავედ უკამათიათ, თუ რა დაავადება იყო რეალურად „ათენის ჭირი“, გარკვეული ასპექტით ეს ავადობა როზენბერგის მოდელთან მიმართებითაც არის განხილული.* და მაინც, ვფიქრობთ, თუკიდიდეს მონათხრობი კიდევ საჭიროებს კვლევას სწორედ რომ ეპიდემიის, როგორც სოციალური კონსტრუქტის, შესწავლის კუთხით.

ამისთვის ჩვენ უპირველესად შევიმუშავეთ ე.წ. ჩარჩო, კერძოდ, როზენბერგის მოდელი, რომელიც ეპიდემიის საფეხურებრივი განვითარების ერთგვარ სქემად გვევლინება, განვავრცეთ, ასე ვთქვათ, ამ ავადობის უნივერსალური მახასიათებლებით, რომლებიც მკვლევარებს სრულიად სხვადასხვა ეპოქისა და გეოგრაფიული ლოკაციის ეპიდემიათა ანალიზის შედეგად აქვთ მოძიებული. შემდეგ სწორედ ამ ჩარჩოს კონტექსტში შევისწავლეთ ათენის ჭირის თუკიდიდესეული მონათხრობი. ამგვარი კვლევა ემსახურება იმის ჩვენებას, თუ რამდენად აქტუალური შეიძლება იყოს თანამედროვეობისათვის ეპიდემიათა ძველი ნარატივების შესწავლა, რა გაკვეთილები შეიძლება ვისწავლოთ მათგან. ამასთან, სავარაუდოდ, ის ასევე დაგვეხმარება ეპიდემიათა ინტერდისციპლინარული კვლევის მნიშვნელობის უკეთ გააზრებაში, რამეთუ სლევის მართებული შენიშვნით, ეპიდემიათა და წარმოდგენათა ურთიერთზეგავლენა არ ვითარდება ერთი მიმართულებით – ბიოლოგიური გამოწვევიდან ინტელექტუალურ პასუხამდე და რომ ეს პროცესი გაცილებით რთული და საინტერესოა (სლევკი 1992: 10).

როზენბერგის მიხედვით, ეპიდემიები ოთხაქტიანი სოციალური დრამის სტრუქტურის შესაბამისად მიმდინარეობს და, რო-

---

* ატკინსონი ძვ.წ. 430 წ-ის ათენის ჭირსა და რომაული სამყაროს ეპიდემიათ, განსაკუთრებით ე.წ. ანტონინუსის ჭირს (165-180), როზენბერგის მოდელთან მიმართებით განიხილავს, რათა გაარკვიოს, თუ რამდენად მიესადაგება ამ მოდელს ანტიკური ეპიდემიები. სტატიაში ეს მიმართება შესწავლილია ძირითადად ამ ეპიდემიებზე სახელისუფლებო პასუხის კონტექსტში და ეს პასუხი საზოგადოების ტრავმების შესამსუბუქებლად რელიგიური რიტუალებისა და საკულტო ინოვაციების დამკვიდრებაში გამოიხატება (ატკინსონი 2001: 35-52).

გორც დრამას, განვითარების თავისი საფეხურები აქვს. მეცნიერი დრამის I აქტს ეპიდემიის თანდათანობითი გამოვლენისა და აღიარების პროცესად განიხილავს. როგორც წესი, საზოგადოება დაავადების ნაკლებადშესამჩნევ გამოვლინებებს წაუყრუებს – ამას განაპირობებს, ერთი მხრივ, თვითდამშვიდების ინსტინქტი და, მეორე მხრივ, ეკონომიკური ინტერესები. ეპიდემიის აღიარების პროცესი ნელა მიმდინარეობს. აყოვნებს ხელისუფლებაც, რომელსაც საზოგადოებისთვის დაავადების ამხსნელი ჩარჩოს შემუშავება უჭირს. მაგრამ დგება გარკვეული კრიტიკული მომენტი, როცა ხელისუფლება იძულებულია იმოქმედოს. და დრამაშიც II აქტი იწყება, რაც ქაოსის მენეჯმენტსა და ამხსნელი ჩარჩოს შემუშავებას მოიცავს. უნდა გაირკვეს დაავადების წარმოქმნისა და გავრცელების მიზეზები, ასევე უნდა დადგინდეს შემოსვლის მარშრუტი. ეპიდემიათა შესახებ სხვადასხვა ეპოქის მონათხრობებში ავადობის ეს უნივერსალური მახასიათებლები სხვადასხვაგვარად არის წარმოდგენილი. ანტიკურ ეპოქაში, ზოგადად, ეპიდემიათა წარმოშობის როგორც რაციონალურ, ისე ტრანსცენდენტურ მიზეზებს განიხილავდნენ. გარკვეულწილად გააზრებული ჰქონდათ ეპიდემიათა გავრცელების ხელშემწყობი ფაქტორები.

ეპიდემიათა უნივერსალურ მახასიათებლად დაავადების შემომტანთა თუ გამავრცელებელთა – ანუ დამნაშავეთა ძიება მიჩნეული. ძირითადად დამნაშავეებად უცხოელები მოიაზრებინან. შუა საუკუნეების ევროპაში ე.წ. „შავი სიკვდილის“ დროს (XIV ს.) განტევების ვაცები ებრაელები იყვნენ, რომლებსაც ჭების მოწამვლას აბრალებდნენ (ლონგრიგი 1992: 37). ხშირად დამნაშავეებად დაბალი კლასის წარმომადგენლები მიაჩნდათ. ღარიბები კი, თავის მხრივ, ფიქრობდნენ, რომ ეპიდემია სწორედ რომ მმართველმა კლასმა დაგეგმა მდაბიოთა მოსაწამლად (სლეკი 1992: 4).

პანიკურ განწყობას ამძაფრებდა ექიმების და ზოგადად, სამედიცინო სფეროს წარუმატებლობა, ყოველ შემთხვევაში, საწყის ეტაპზე მაინც. როგორც წესი, ექიმები, თვითონვე პირველნი ხდებოდნენ მსხვერპლნი. ეპიდემიათა წინაშე ანტიკური სამედიცინო ცოდნის კრაზზე რომ არაფერი ვთქვათ, გაცილებით გვიანდელ ეპოქებშიც მედიცინა მოლოდინს ვერ ამართლებდა (ჯონსი 2020).

უმრავლეს შემთხვევაში ადამიანებმა იცოდნენ, რომ დაავადება ადამიანიდან ადამიანზე გადადიოდა. ეს შენიშნული ჯერ კიდევ თუკიდიდეს ჰქონდა.* შესაბამისად, ადამიანები ინფიცირებული საცხოვრისიდან გაქცევას ცდილობდნენ, თუკი ამის შესაძლებლობა გააჩნდათ. ამისი მაგალითი მრავლად იყო შუა საუკუნეების იტალიაში, როცა მდიდრები დასნებოვანებულ ადგილებს ტოვებდნენ, რასაც მათი საქციელით აღშფოთება მოსდევდა (პულანი 1992: 116).

როზენბერგის მიხედვით, დრამის III აქტი საზოგადოების პასუხების/რეაქციების შემუშავება-შეთანხმებაა. ის საზოგადოებრივი რეზონანსი, რომელიც ახსნას მოჰყვება ხოლმე, შესაძლოა, არანაკლებ დრამატული და გამანადგურებელი იყოს, ვიდრე თავად სენი (ჯონსი 2020). როგორც წესი, ადამიანები მიმართავენ ტაძრებს, სამისნოებს. ეკლესიებში ტარდება კოლექტიური ლოცვა და დაწესებული კარანტინის მიუხედავად, ხალხი ტაძრებში იყრის თავს. მთავარი, როზენბერგის აზრით, კოლექტიური სოლიდარობის განცდის შექმნაა (როზენბერგი 1992: 285). კოლექტიური სოლიდარობა სხვა არარელიგიური ხასიათის რიტუალების დროსაც არსებითია. როდესაც ამ რიტუალების ჩატარების შემდგომ ეპიდემია მაინც არ ცხრება, როდესაც ადამიანები ხედავენ, რომ საკრალური სფერო უძღურია, ისინი იხსნას, მათი ნაწილი კარგავს ტრადიციული რელიგიისადმი ნდობას. შედეგად შესაძლოა ისინი სხვადასხვა ორგანისტულ კულტმსახურებაში ჩაებან, ან რელიგიური სექტის მიმდევარნი გახდნენ. ცნობილია, მაგალითად, ფლაგელანტთა მოძრაობა „შავი სიკვდილის“ პერიოდში. საინტერესო ფენომენი გახლავთ ასევე ისტერიულ-ექსცესური საცეკვაო მანია – ე.წ. წმ. ვიტუსის ცეკვა, რომელიც ფართოდ იყო გავრცელებული შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში (ლონგრიგი 1992: 37).** მეორე მხრივ, სახელმწიფო და რელიგიური ავტორიტეტები ანტიკურობიდან მოყოლებული ცდილობდნენ გაემლიერებინათ ტრადიციული რელიგიური მსახურების ფორმები და სახეები. ამ მიზნით აარსებდნენ ახალ სამისნოებს, ამლიერებდნენ სატაძრო მედიცინას. ყოველივე ეს კი ემსახურებოდა „განრისხე-

* ამას ქვემოთ განვიხილავთ.

** წმ. ვიტუსის ცეკვის შესახებ იხ. დიანოსაშვილი 2014: 83-95.

ბული ღმერთების“ მოღმობიერებას, რამეთუ არსებობდა მოსაზრება, რომ ღმერთმა ადამიანებს მათი ცოდვების გამო ეპიდემია სასჯელად გამოუგზავნა.

რელიგიური პასუხების მსგავსად პოლარიზებული იყო ეპიდემიით განპირობებული სოციალური ქცევები. საყოველთაო პანიკის ფონზე, როგორც წესი, დემორალიზებული ადამიანები უგულვებლყოფდნენ ტრადიციებს. ადამიანებისთვის სახასიათო გახდა ოჯახის ავადმყოფი წევრებისა თუ ახლობლების მიტოვება, მიცვალებულის დაუმარხავად დატოვება. მეორე მხრივ, იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც თავიანთ თავში თრგუნავდნენ შიშს და სრულიად უცნობ ადამიანებს უვლიდნენ.*

ჟამიანობისას გავრცელებულია კიდევ ერთი სახასიათო ქცევა. ადამიანური ბედის სწრაფმა და რადიკალურმა ცვლილებამ პიროვნებაში ფასეულობათა სიმყარე მთარყია, ამან კი ქვენა გრძნობების გათავისუფლება და წუთიერი განცხრომისკენ სწრაფვა გამოიწვია. ადამიანი მიეცა ჰედონიზმს – ანარქიის ისტორიულ მეწყვილეს. ცნობილი გამოთქმა „ლხინი ჭირის დროს“ სწორედ ამ მოვლენას გამოხატავს (ანტონოვი 2020).

ამავე აქტში თამამდება ხელისუფლების რეაქცია/პასუხები. ანტიკურ ეპოქაში ხელისუფლებას არ ჰქონდა შემუშავებული გარკვეული პოლიტიკა თუ ღონისძიებათა სისტემა ეპიდემიასთან საბრძოლველად. პირველი ადმინისტრაციული ზომები შუა საუკუნეებისა და ადრეული მოდერნიზმის დასავლეთ ევროპაში ჩნდება. მეცნიერები ხაზგასმით აღნიშნავენ, თუ როგორი დიდი იყო სხვადასხვა ტიპის აღქმათა, მათ შორის ცრურწმენათა, გავლენა იმ ღონისძიებებზე, რომლებსაც ხელისუფალნი ახორციელებდნენ. როგორც წესი, დასნებოვანებული ადგილებიდან ხალხის მასობრივ ევუაკუაციასა და სახლებსა თუ „ლაზარეთებში“ ავადმყოფთა იზოლირებას მიმართავდნენ, ქმნიდნენ სანიტარულ კორდონებს და აწყობდნენ კარანტინს. დასახელებული ღონისძი-

* ამ მხრივ, საგულისხმოა პურიტანელ მღვდელმსახურთა საქციელი. პურიტანული რწმენის მიხედვით, ჭირი ღმერთის მოვლენილია. შესაბამისად, დაემართებოდა თუ არა სენი ადამიანს, მასზე არ იყო დამოკიდებული. და თუ კონკრეტული ადამიანის საქციელი ვერაფერს შეცვლიდა დაავადების ასაცილებლად, უმჯობესი იყო იგი ღმერთს მინდობოდა და მოყვასს დახმარებოდა (სლეკი 1985).

ებების უამრავი ხარვეზის მიუხედავად, სახელისუფლებო პოლიტიკას ეპიდემიასთან ბრძოლაში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. სწორედ ჯანმრთელობის ამ პირველმა საბჭოებმა, რომლებიც ე.წ. „შავი სიკვდილის“ დასამარცხებლად თავდაპირველად ვენეციასა და ფლორენციაში შეიქმნა (1348 წ.), შემდგომში საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სხვადასხვა სამსახურის ჩამოყალიბება განაპირობა.

ეპიდემიის უნივერსალური მახასიათებელია ხელისუფლების ღონისძიებათა მიმართ მოსახლეობის უკმაყოფილება. ამას იწვევდა, ერთი მხრივ, ის, რომ ხალხს გატარებული ღონისძიებები ზედმეტად მკაცრად მიაჩნდა და, მეორე მხრივ, ხელისუფლების უუნარობა, დაერწმუნებინა საზოგადოება, რომ მიღებული ზომები მათ საკეთილდღეოდ და არა რაიმე პოლიტიკური დღის წესრიგის შექმნისკენ იყო მიმართული. ღონისძიებებს, როგორც წესი, მოჰყვებოდა მოსახლეობის საპროტესტო გამოსვლები, შესაძლოა ამბოხებაც კი. თუმცა, ეპიდემიებს გადამწყვეტი სოციალური პერტრუბაცია არ გამოუწვევია (სლევი 1985: 295-305).*

ადრე თუ გვიან, კრიზისის გავლის შემდეგ, ეპიდემიები ქრება. როზენბერგის მოდელის ბოლო, IV აქტი ეპიდემიის თანდათანობითი დაცხრომა და მისი რეტროსპექტული ანალიზია. რეტროსპექტული განსჯა საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის შეფასებასთან ერთად მოიცავს გარკვეულ შეკითხვებს, მაგალითად, როგორ გაართვა თავი საზოგადოებამ გამოწვევას, რაში მდგომარეობს ეპიდემიის გრძელვადიანი ზეგავლენა; გამოიტანა კი ხალხმა გაკვეთილი, თუ დაუდევარი საზოგადოება ცხოვრების ჩვეულ ნირს მყისვე დაუბრუნდა (როზენბერგი 1992: 287).

მსგავსი კითხვების მიუხედავად, განსხვავებული ისტორიული კონტექსტიდან გამომდინარე ეპიდემიის გრძელვადიანი ზეგავლენა ერთობ ინდივიდუალურია. საერთოა მხოლოდ ის, თუ რა სფეროზე ახდენს დაავადება ზეგავლენას – ესაა სოციალური პროცესები, რელიგიური მსახურების ფორმები, საზოგადოების მსოფლხედვა და სამეცნიერო სივრცე.

ახლა ვიდრე ამ ჩარჩოს მიხედვით თუკიდიდეს მონათხრობს გავანალიზებდეთ, სტატიის შეზღუდული ფორმატიდან გამომდინარე მოკლედ განვიხილავთ, თუ რა გარემოებები უძღვოდა წინ

* იხ. ევანსი 1992: 162-163.

დაავადების გაჩენას და ასევე იმას, რა მდგომარეობაში აღმოჩნდა მოსახლეობა ეპიდემიის მიმდინარეობისას.

ათენში ჭირი პელოპონესის ომის დაწყებიდან მეორე წელს – ძვ.წ. 430 წლის ადრეულ ზაფხულში გაჩნდა. ათენის სტრატეგოსის და პოლიტიკური ლიდერის – პერიკლეს გეგმით ათენს, როგორც საზღვაო ჰეგემონს, ბრძოლა ლაკედემონელებთან ზღვაზე უნდა წარემართა, ანუ ზღვიდან მიეტანა პელოპონესზე იერიში და აეძულებინა მტერი ატიკაში შემოსვლის ნაცვლად საკუთარი ტერიტორია დაეცვა. ამასთან, ათენს ყოველნაირად უნდა ეცადა, ხმელეთზე მასზე ძლიერ პელოპონესის არმიას არ დაპირისპირებოდა. შესაბამისად, როცა მტერი ატიკაში შემოიჭრებოდა, ატიკის მოსახლეობა დიდი კედლებით გამაგრებულ ათენს უნდა შეხიზნოდა. და მართლაც, ლაკედემონელთა შემოსევის მომლოდინე პერიკლემ ატიკის მოსახლეობის ათენში ევაკუაცია მოახდინა. ამან ქალაქში მოსახლეობის არნახული სიმჭიდროვე გამოიწვია. ლტოლვილები სახლდებოდნენ ყველგან, თვით ტაძრებშიც კი. ამ გაჭირვებას უკვე მტრის ატიკაში შემოჭრისა და ათენისთვის ალყის შემორტყმის შემდეგ წყლის პრობლემაც დაემატა. ათენის გარეთ მდებარე წყლის რეზერვუარს მტერი პერიოდულად კეტავდა, რაც გამდინარე წყლის გამოყენებას ზღუდავდა. მოსახლეობა იძულებული იყო წყალსატევები და ჭები გამოეყენებინა. თუკიდიდეს მიხედვით, მთარული სენი პირველად ძვ.წ. 430 წ-ს ლაკედემონელთა ატიკაში შეჭრიდან რამდენიმე დღეში გამოვლინდა. ეპიდემიამ უცბად იფეთქა, პირველად პირველში გაჩნდა და მალე ქალაქსაც მოედო. ასეთ მჭიდროდ დასახლებულ ქალაქში შეუძლებელი იყო სოციალური დისტანციის დაცვა, რაც დაავადების უსწრაფესად გავრცელებას უწყობდა ხელს. ამაში დიდი როლი ითამაშა წყალსატევებში არსებულმა დაინფიცირებულმა წყალმაც. თუკიდიდე საკმაოდ დაწვრილებით და შთამბეჭდავად აღგვიწერს ამ ვერაგი სენის სიმპტომებს და მის მსვლელობას. მწერალი არაერთგზის აღნიშნავს, რომ სენი ყველა ფენას შეეხო. ილუპებოდნენ როგორც მდიდრები, ისე ღარიბებიც. დაავადება იმდენად ძლიერი იყო, რომ ყველანაირადამიანს ამარცხებდა – ფიზიკურად ჯანსაღსაც და სუსტსაც, მათი ცხოვრების ნირისგან განურჩევლად. ეპიდემიის ეს პირველი ტალ-

და მეტ-ნაკლები სიძლიერით 2 წელიწადს გაგრძელდა. ჭირის მეორე ტალღა ათენს თავს ძვ.წ. 427 წლის ზამთარში დაატყდა, ამჯერად მან თითქმის ერთი წელი გასტანა. ეპიდემია ძვ.წ. 425 წ-ს დასრულდა, მაშინ, როცა შეწყდა ატიკაში ლაკედემონელთა თავდასხმები, შესაბამისად, გაქრა ის წინაპირობები – ატიკის მთელი მოსახლეობის ათენში თავმოყრა, ქალაქში ადამიანთა არნახული სიმჭიდროვე, წყლით მომარაგების პრობლემა, რომლებმაც ეპიდემიის გავრცელება განაპირობა.

როგორც აღვნიშნეთ, როზენბერგის მოდელის თანახმად, დრამის I აქტში ეპიდემიის აღიარებას მოსდევს ამხსნელი ჩარჩოს შექმნა, რაც უპირველესად ავადობის წარმოშობისა და გავრცელების მიზეზების დადგენას გულისხმობს.* საერთოდ, ეპიდემიათა ანტიკური ნარატივები მოგვითხრობენ მოარული სენის წარმოშობის როგორც რაციონალური, ისე ტრანსცენდენტური მიზეზების შესახებ. შესაძლოა, ერთ მონათხრობში ერთმანეთის გვერდით წარმოდგენილი იყო ავადობის გაჩენის რაციონალური და ტრანსცენდენტური მიზეზები. თუკიდიდე, როგორც რაციონალისტი, ათენის ჭირის წარმოშობას ტრანსცენდენტურ კონტექსტში არ მოიაზრებს. თუმცა იგი არც მისი თანამედროვე სამედიცინო ცოდნისთვის დამახასიათებელ რაციონალურ მიზეზებს გვთავაზობს. როგორც ჩანს, ისტორიკოსი შეგნებულად არიდებს თავს, ანდა, შესაძლოა, ემიჯნება კიდევ ეპიდემიურ დაავადებათა წარმოშობის იმ მიზეზთა მოყვანას, რომლებსაც მისი თანამედროვე მედიცინა სთავაზობდა საზოგადოებას. კერძოდ, იმდროინდელი სამედიცინო ცოდნით, ეპიდემიათა გაჩენის მიზეზად ატმოსფერული ცვლილებები და მყრალი ანაორთქლით ჰაერის მოწამლვა სახელდებოდა.** ამ მოძღვრების პოსტულატებს ვხედავთ

---

* თუ როგორ მიმდინარეობდა ეპიდემიის თანდათანობითი გამოვლენა და აღიარება, თუკიდიდე არ მოგვითხრობს. მოვლენები, როგორც ჩანს, იმდენად სწრაფად ვითარდება, რომ პირდაპირ ამხსნელი ჩარჩოს შექმნის ეტაპზე გადავდივართ.

** ჯერ კიდევ XX ს-ის დასაწყისში აღნიშნავდა კრაუფურდი, რომ თუკიდიდეს პოზიცია წარმოაჩენს მას არა მხოლოდ ცრუმორწმუნეობრივი გულუბრყვილობით შეპყრობილ თანამემამულეებზე აღმატებულად, არამედ მისი პერიოდის განათლებულ სამედიცინო მოაზროვნეებზე გაცილებით წინ მდგომადაც (კრაუფურდი 1914: 36).

ლივიუსის (XXV, 26), ლუკრეციუსის (De Rerum Natura 6, 1296) და დიოდორე სიცილიელის (XII, 58, 2-6) მონათხრობებში.

რაც შეეხება ჭირის გავრცელების მიზეზს – იმ საოცარ შემჭიდროებულობას, რომელსაც ომის დროს მოსახლეობა ათენში განიცდიდა და რომელიც სოციალური დისტანციის დაცვის ელემენტარულ ნორმებს გამორიცხავდა, ამას თუკიდიდე ახსენებს, თუმცა ჭირის გავრცელების მიზეზად პირდაპირ არ ასახელებს. ის აღნიშნავს მხოლოდ იმას, რომ უბედურება, რომელიც ათენელებს თავს დაატყდათ, მთელი ქვეყნიდან ლტოლვილების ათენში თავმოყრამ კიდევ უფრო გაამძაფრა (Thuc. II, 52,1). თუკიდიდესაგან განსხვავებით, პლუტარქე პერიკლეს ბიოგრაფიაში ჭირის გავრცელების მიზეზად ატიკის მთელი მოსახლეობის ათენში შეხიზვნას მოიაზრებს (Plut. Pericl. 34). სენის გავრცელებას დიოდორე ქალაქში ატიკის მოსახლეობის თავმოყრას უკავშირებს (Diod. XII, 45,2).*

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჭირის გავრცელებაში დიდი როლი ითამაშა ათენის წყლით მომარაგებასთან დაკავშირებულმა პრობლემებმა, კერძოდ იმან, რომ მოსახლეობა წყალსატევებით სარგებლობდა, რომლებშიც დასწეულელებული ადამიანები დაუოკებელი წყურვილის მოსაკლავად და სხეულის მზურვლებისგან გასაგრძობლად ხტებოდნენ. თუკიდიდე არ ამბობს, თუმცა ცხადია, რომ ეს ქმედება სასმელი წყლის დაინფიცირებასა და წყლით ინფექციის გადატანას იწვევდა.

ეპიდემიის გავრცელებასთან დაკავშირებით კიდევ ერთი გარემოება გახლავთ საყურადღებო. თუკიდიდეს მიხედვით, ჭირი ადამიანიდან ადამიანზე გადადიოდა. თანამედროვე ადამიანისთვის ორგანული ეპიდემიათა ეს მახასიათებელი ანტიკურ ეპოქაში სულაც არ იყო მოაზრებული ავადობის აუცილებელ შემადგენლად. კრაუფურდის აზრით, ჰიპოკრატეს მედიცინას ამ ფენომენის შესახებ უზოგადესი წარმოდგენაც კი არ გააჩნდა (კრაუფურდი 1914: 37). პუული და ჰოლადეი თვლიან, რომ თუკიდიდესთან

* მოსახლეობის შემჭიდროებულობის კოეფიციენტი, ანტონოვის მიხედვით, ალყაშემორტყმულ ათენში იყო დაახლოებით 14-20 000 1 კვ.კმ.-ზე, რაც არის მოსახლეობის შემჭიდროებულობის კოეფიციენტი თანამედროვე მუმბაიში, ამასთან, იქ მოსახლეობა მრავალსართულიან შენობებში ცხოვრობს (ანტონოვი 2020, 3 აპრ.).

პირველადაა ნათლად ფორმულირებული გადამდებობისა და შეძენილი იმუნიტეტის ფენომენი და რომ ჰიპოკრატულ მედიცინაში ეს მოვლენები გააზრებული არ ყოფილა.*

ეპიდემიის შემოტანასა თუ გავრცელებაში დამნაშავეთა ძიება და გარკვეული ჯგუფების – მტრების, „უცხოების“, ღარიბთა, ებრაელების და ა.შ., სტიგმატიზაცია, როგორც აღვნიშნეთ, დამახასიათებელია ეპიდემიის, როგორც სოციალური კონსტრუქტისათვის. საგულისხმოა, რომ ათენში დამნაშავეთა ძიების შესახებ თუკიდიდე სულ ერთი წინადადებით გვიყვება და ამას, როგორც მთარულ ხმას, გვაწვდის. მისი გადმოცემით, როცა თავდაპირველად პირველის მაცხოვრებლები დასნებოვნდნენ, ისინი ამტკიცებდნენ, რომ მტრებმა (ე.ი. პელოპონესელებმა – შენიშვნა ჩვენია – ქ. ნ.) ჭები მოგვიწამლესო (Thuc. II, 48,2). შესაბამისად, ეპიდემიათა ნარატოლოგიაში თუკიდიდე იმ გამონაკლისად გვევლინება, რომელიც ავადობის გაჩენაში დამნაშავეთა ძიებას არ იწყებს. ეს განსაკუთრებით საკვირველი ჩანს იმ ფონზე, რომ ჭირი მტრის ქვეყანაში არ გადასულა და ძირითადად ატიკის მოსახლეობას გაავლო მუსრი. კონის აზრით, ანტიკური ეპოქის ეპიდემიათა თხრობისთვის საერთოდაც არ იყო დამახასიათებელი ე.წ. „სხვების“ დადანაშაულება, რამეთუ იმ პერიოდში ავადობის მიზეზს ტრანსცენდენტურ სივრცეში მოიაზრებდნენ (კონი 2012: 535-555). მიუხედავად კონის არაერთი საგულისხმო მოსაზრებისა, მის ამ ახსნას ვერ გავიზიარებთ. თუკიდიდე, როგორც რაციონალისტი, სენის წარმოშობის ტრანსცენდენტურ ახსნას არ გვთავაზობს. ამასთან, იგი შეგნებულად არიდებს თავს ავადობის მიზეზთა კვლევას და შესაბამისად, ის, რომ იგი ადამიანურ დამნაშავეებს არ ეძიებს ჭირის გავრცელების გასარკვევად, ისტორიკოსის ამ პოზიციის გამოძახილი უნდა იყოს.

ჭირზე თხრობისას თუკიდიდეც არც სამედიცინო სფეროს როლი ავიწყდება. მთარული სენის მიმდინარეობისას, ისევე როგორც სხვა ეპიდემიათა დროს, ყოველ შემთხვევაში საწყის ეტაპზე მა-

---

* მოგვყავს ლონგრიგი 1992: 34-ის მიხედვით. ლონგრიგის აზრით, ის, რომ თუკიდიდეც შენიშნული აქვს გადამდებობის ფენომენი არ ნიშნავს, რომ მას გააზრებული ჰქონდა გადამდებობისა და იმუნიტეტის დოქტრინები და რომ ისინი თხზულებაში ფორმულირებული აქვს.

ინც, ექიმები ჭირთან ბრძოლაში მარცხდებიან. „ექიმებს, რომლებიც სენს პირველად კურნავდნენ და არ იცოდნენ მისი ბუნება, არ შეეძლოთ, დახმარებოდნენ ავადმყოფებს“ (Thuc. II, 47,4),* გვეუბნება თუკიდიდე.

მედიცინის ისტორიის სპეციალისტთა აზრით, ათენში ექიმებს ამ სენის ბუნება რომც სცოდნოდათ, ისინი მაინც უძლურნი იქნებოდნენ, რამეთუ იმ პერიოდში არანაირი ეფექტური სამედიცინო საშუალება მის სამკურნალოდ არ არსებობდა. ავადობის სამკურნალო წამლის არარსებობას ხაზს უსვამს თუკიდიდეც (Thuc. II, 51,2). ამასთან დიდი იყო დანაკარგი ექიმთა შორის. „არ იცოდნენ რა როგორ ემკურნალათ, ისინი პირველნი ხდებოდნენ მსხვერპლნი, რადგან ყველაზე ხშირად უხდებოდათ ავადმყოფებთან შეხება“ (Thuc. II, 47,4).

როდესაც ვერც ექიმებმა, ვერც რაიმე სხვა ადამიანურმა ცოდნამ თუ პრაქტიკამ და ვერც საკრალურმა სფერომ ათენელებს ვერ უშველა, ადამიანებმა ხსნის იმედი საერთოდ დაკარგესო (Thuc. II, 47,4), გვიყვება თუკიდიდე. ისტორიკოსი უკიდურესი გასაჭირის ჟამს ექსტრემალური სოციალური ქცევების ფართო სპექტრს გვთავაზობს, რომელთაგან, მისი შეფასებით, ყველაზე შემადრწუნებელი სულით დაცემა იყო. თუკიდიდეს თქმით, დაავადებულს მაშინვე ეუფლებოდა სრული სასოწარკვეთა და სენთან ბრძოლას საერთოდ წყვეტდა (Thuc. II, 51,4). შემდგომში ეს მოვლენა ეპიდემიათა არქეტაპული მოდელის ძირითადი შემადგენელი და ეპიდემიის ლიტერატურულ ნარატივთა მთავარი თემა ხდება (კრაუფურდი 1914: 13).

და მაინც, რას აკეთებდნენ სასოწარკვეთილი ადამიანები, რომლებიც ვერ ხვდებოდნენ თუ რა ხდებოდა მათ თავს? გაჭირვებისას, თუკიდიდეს გადმოცემით, ადამიანები რადიკალურად განსხვავებულ ქცევით მოდებდნენ მიმართავდნენ. კერძოდ, როდესაც ადამიანებმა გააცნობიერეს, რომ დაავადება გადამდები იყო და დასნებოვნებულების შიში გაუჩნდათ, ისინი ახლობელთა მოსა-

---

* თუკიდიდეს თხზულების ერთ-ერთი ყველაზე აღიარებული კომენტარების ავტორი გომი ამ საკამათო პასაჟის კლასიკურ თარგმანს იზიარებს. “Treating the disease as they were for the first time, they could do little help, owing to their ignorance” (გომი 1956: 146). ჩვენც ამ საკამათო პასაჟის ინტერპრეტირებისას გომის პოზიციას ვიზიარებთ.

ნახულებლადაც აღარ მიდიოდნენ. თუმცა ისინი, რომლებიც არავის იკარებდნენ, თავადაც მარტო, მოუვლელნი ილუპებოდნენ (Thuc. II, 51,5). მეორე მხრივ, იყვნენ ისეთი ადამიანებიც, რომლებიც ღირსების გრძნობიდან გამომდინარე თავს არ ზოგავდნენ და იმ ახლობლებთან მიდიოდნენ, ნათესავებს რომ მოემულებინათ.*

იმედწართმეულმა ადამიანებმა ტრადიციებისადმი პატივისცემა დაკარგეს. საერთოდ, საბერძნეთში ტაძრებში მიცვალებულთა დასვენება არ ხდებოდა. ახლა კი ლტოლვილნი არა მარტო სახლდებოდნენ წმინდა ადგილებში, არამედ იქვე იხოცებოდნენ კიდევ. ტაძრები გვაგებით მოიფინა. ათენელები მიცვალებულთა დაკრძალვის დაუწერელ კანონებსაც კი არად დაგიდევდნენ. თუკი დიდეს გადმოცემით, ადამიანები ისე მარხავდნენ მიცვალებულებს, როგორც შეეძლოთ. ბევრი სამარცხვინოდაც იქცეოდა – თავის მიცვალებულს სხვისთვის დანთებულ კოცონზე წვავდა და გარბოდა (Thuc. II, 52, 3-4).

ათენში მცხოვრებნი ხედავდნენ, თუ რაოდენ წარმავალი გახდა ყველაფერი – მდიდრები მოულოდნელად კვდებოდნენ, უპოვარნი კი მათ ქონებას ეპატრონებოდნენ. „სიცოცხლეს და სიმდიდრეს წარმავალი ჩანდა და ყველას სურდა, ხორციელ ტკბობას დაწაფებოდა. აღარავის უნდოდა თავის გაწირვა მშვენიერი მიზნებისთვის“, – დანაწიებით აღნიშნავს მწერალი და აგრძელებს: „...მშვენივრად და სასარგებლოდ ის მიაჩნდათ, რაც იმ წამს მიანიჭებდა ტკბობას ან ის, რაც ამ ტკბობის მიღწევაში დაეხმარებოდა... არავის ჰქონდა იმდენ ხანს სიცოცხლის იმედი, რომ ჩადენილი დანაშაულისთვის სამართალში მიეცემოდა, ვინაიდან ბედს მათთვის უფრო მძიმე განაჩენი გამოეტანა და აღსასრულის მოსვლამდე, ცხადია, სიცოცხლით ტკბობა ეწადათ“ (Thuc. II, 53,2-54).” სასტიკი განსაცდელის დროს ადამიანთა ამგვარ მიდრეკილებას ჰედონიზმისადმი თუკი დიდეს ერთ-ერთ ყველა-

* თუკი დიდე ამგვარ საქციელს მაღალ შეფასებას აძლევს, მას სიქველის – ἀρετή-ს რანგში განიხილავს და გმირთა სიქველეს უტოლებს (ჰიუ 2013: 120). მწერალი აღნიშნავს იმასაც, რომ ავადმყოფებს მომეტებულად სენ-მოხდილნი თანაუგრძნობდნენ. ისინი თამამად იქცეოდნენ, რადგან მეორედ სენი არავის შეყრია და არავინ მოუკლავს (Thuc. II, 52,6).

** თუკი დიდეს თხზულების II, 48 – II, 52 თავების ქართულად გადმოტანისას ვიყენებთ დ. ქურიძის თარგმანს, ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია, წიგნი II, 2008: 21-23.

ზე ღირსშესანიშნავ დაკვირვებად მიიჩნევენ, რომელსაც შემდგომ არაერთგზის შევხვდებით ეპიდემიათა შესახებ მოთხრობისას.

რელიგიის სკეპტიკოსად მიჩნეული თუკიდიდე საკმაოდ დაწვრილებით გადმოგვცემს, თუ როგორ იცვლებოდა მოსახლეობის რელიგიური განწყობები და ქცევები ეტაპობრივად ეპიდემიის მიმდინარეობისას. როცა ადამიანებს ვერც ექიმებმა და ვერც სხვა ადამიანურმა ცოდნამ ვერ უშველა, ისინი რელიგიისკენ მიტრიალდნენ: დაიწყეს ტაძრებში ლოცვა, მიმართეს წინასწარმეტყველებსა და სამისნოებს. თუმცა ესეც უშედეგო აღმოჩნდა (Thuc. II, 47,2). ამის შემდეგ, თუკიდიდეს გადმოცემით, ადამიანთა თვალში ტრადიციულ რელიგიას ავტორიტეტი შეერყა, რაც ეპიდემიური ნარატივების თითქმის უნივერსალურ მახასიათებლად გვევლინება. ტაძრების გვამებით მოფენა თუ მიცვალებულთა დაკრძალვის წმინდათა წმინდა წესების შერყვნა ხომ ამისი ნათელი დასტური გახლდათ. მაგრამ თუკიდიდე საკრალური სივრცის ავტორიტეტის დაცემის აღწერისას კიდევ უფრო შორს მიდის. როცა ათენელებმა აღმოაჩინეს, რომ ერთნაირად იღუპებოდნენ ისინი, ვინც ლოცულობდა და ისინიც, ვინც ასე არ იქცოდა, მათ ღვთის შიში დაკარგეს: „ხედავდნენ, რომ განურჩევლად ყველანი იღუპებოდნენ, ამიტომ ღმერთის პატივისცემა თუ უპატივცემულობა უმნიშვნელო რამედ ეჩვენებოდათ“ (Thuc. II, 53, 4). მხოლოდ ამ სავალალო სურათის წარმოდგენის შემდეგ იხსენებს თუკიდიდე ორ მისნობას. ერთი იუწყებოდა: „გაჩაღდება დორიული ომი და მას ჭირი მოჰყვებო“ (Thuc. II, 54,2). საგულისხმოა, მწერლის სკეპტიკური კომენტარი. თუკიდიდეს მიხედვით, სიტყვა „ჭირი“ – „loimos“ ხომ თითქმის ისევე წარმოითქმება, როგორც „შიმშილი“ – „limos“. შესაბამისად, მომავალში ამტყდარ ომს დორიელებთან შიმშილი რომ მოჰყვეს, ადამიანები ამ მისნობას ასეთივე წარმატებით სიტყვა „limos“ ანუ შიმშილს დაუკავშირებენო (Thuc. II, 54,3). მეორე მისნობა კი სპარტელებს მიუღიათ დელფოდან – აპოლონის სამისნო ცენტრიდან. ამ მისნობით აპოლონი სპარტელებს ომის დროს მათ მხარეზე ყოფნას დაპირებია. თავად ის ფაქტი, რომ ჭირი პელოპონესში არ გავიდა, ათენელებს სწორედ ამ მისნობის ახდენად მიუჩნევიათ, შენიშნავს თუკიდიდე.^{*}

* რელიგიის მიმართ თუკიდიდეს სკეფსისზე მსჯელობს მარტინეზი (მარტინეზი 2017: 140).

ჭირის შედეგად გაჩენილმა ამგვარმა რელიგიურმა განწყობებმა რადიკალურად განსხვავებული გავლენა იქონია ათენელების რელიგიურ გრძნობებზე გრძელვადიანი პერსპექტივის თვალსაზრისით. ტრადიციული რელიგიისადმი გაუცხოებამ, მათ, ერთი მხრივ, ახალი ტიპის – ორგინალური თუ ექსტაზური რელიგიური პრაქტიკისკენ უბიძგა. ლონგრიგი ამგვარ კულტმსახურებად ფრიგიული კიბელეს, მისი თრაკიული ანალოგის – ბენდისის და თრაკიულ-ფრიგიული ღვთაების – საბადიოსის მისტერიებს მიიჩნევს (ლონგრიგი 1992: 37). ტრადიციულ რელიგიურ დოქტრინებს ასევე მძლავრად არყევდა ზოგადად იმ პერიოდის ბერძნულ აზროვნებაში მიმდინარე კარდინალური ძვრები, როგორებიც იყო: იონიური ფილოსოფიის მატერიალისტურ დებულებათა შემოსვლა, სოფისტური მოძღვრების ფართოდ გავრცელება, ქსენოფანეს კოლოფონელისა და ჰერაკლიტოს ეფესელის თეორიების ზეგავლენა და ა.შ. (ლონგრიგი 1992: 38-39).

მეორე მხრივ, ტრადიციული რელიგიის ავტორიტეტის დაკნინებამ, უღვთობის დასადგურებამ ამისი საპირისპირო – ტრადიციული ღვთისმსახურებისადმი ნდობის აღსადგენი ქმედებები განაპირობა. განსაკუთრებით მიაქციეს ყურადღება იმ ღვთაებებისადმი – აპოლონისა და ასკლეპიოსისადმი მსახურების გაფართოებას, რომლებიც ავადობის აცილებასა თუ მკურნალობასთან იყვნენ დაკავშირებული. ძვ.წ. 426/425 წ-ს – და ეს სწორედ ჭირის დასრულების პერიოდი – ათენელებმა კუნძული დელოსი აპოლონის სამისნო ცენტრად ხელახლა გამოაცხადეს (მანამდე იგი მიცვალებულთა ნეშტისაგან გაწმინდეს). ამასთან, მომავალში კუნძულზე არა მარტო მიცვალებულთა დამარხვა, არამედ მშობიარობაც აკრძალეს (Diod. XII, 58,4; Thuc. II, 104). ომის მიმდინარეობისას აპოლონის სამისნო ცენტრად დელოსის გამოცხადება დელფოსადმი – აპოლონის მთავარი სამისნოსადმი ათენელთა რთული დამოკიდებულებით იყო განპირობებული – დელფო სპარტის მხარეზე მდგომად მოიაზრებოდა, შესაბამისად, ათენელებს ვერც ექნებოდათ მოლოდინი, რომ დელფო მათ რაიმე მითითებას მისცემდა.* ამავე მიზნით, ძვ.წ. 420 წ-ს, ნიკიასის

* დელფოსა და სპარტელებს შორის არსებული კეთილგანწყობის დამადასტურებელი წყაროები წარმოდგენილი აქვს ატკინსონს (ატკინსონი 2001: 44).

ზავის შემდგომ ხანმოკლე მშვიდობიანობისას, ათენელებმა ეპიდავროსიდან გადმოიტანეს ასკლეპიოსის კულტმსახურება და დიონისეს თეატრის მახლობლად ასკლეპიოსის ტაძარი აღმართეს. პავსანიასი გადმოგვცემს იმასაც, რომ ათენელებმა აპოლონს „Alexikakos“-ის (ბოროტის ამცილებლის) ზედწოდება მიანიჭეს (Paus. I, 3,4). დაგვიანებით გატარებული ეს ღონისძიებანი ტრადიციული ღვთისმსახურების განსამტკიცებლად იყო მიმართული, თუმცა ისინი ასე ჭირით გამოწვეული პოლიტიკური კრიზისის დაძლევისათვის ემსახურებოდნენ.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ანტიკურ ეპოქაში ხელისუფლებებს არ ჰქონიათ შემუშავებული ადმინისტრაციული ღონისძიებანი ეპიდემიათა წინააღმდეგ. თუმცა, როგორც ჩანს, მოსახლეობა სახელისუფლებო ინსტიტუციებიდან ელოდა გამხნევებას, ისტერიულ განწყობათა შემსუბუქებას, გარკვეული გამოსავლის შეთავაზებას.

თუკი დიდეს მიხედვით, პერიკლემ – სტრატეგოსმა ხალხის გასამხნეველად საგანგებო სახალხო კრება მოიწვია. თუმცა, როგორც ჩანს, ამას მის წინააღმდეგ მოქალაქეთა საშინელი უკმაყოფილება უძღვოდა, მოქალაქეებისა, რომლებიც პერიკლეს ომის წამოწყებაში სდებდნენ ბრალს (Thuc. II, 59,2). შესაბამისად, პერიკლეს ეს ნაბიჯი ხალხის უკმაყოფილების ჩაქრობის მცდელობად უნდა განვიხილოთ. თუკი დიდესგან განსხვავებით, პლუტარქე პერიკლეზე ათენელთა გაღიზიანებას და მის დადანაშაულებას უშუალოდ ჭირს უკავშირებს. კერძოდ, მისი თქმით, ათენელები სტრატეგოსს ხალხის ქალაქში თავმოყრაში ადანაშაულებდნენ, რამაც ჭირის წარმოქმნა გამოიწვია (Plut. Peric. 34). თუკი დიდე წერს, რომ ხელისუფალს ესმოდა თავისი თანამოქალაქეების და მათ ასეთ ქცევას მოელოდა კიდევ. სახალხო კრებაზე წარმოთქმული ეს სიტყვა (Thuc. II, 60-II, 64) პერიკლეს უკანასკნელი სიტყვაა თუკი დიდეს ისტორიაში. ამ საკმაოდ ვრცელ სიტყვაში საკუთრივ ჭირს იგი მოკლედ ეხება. სტრატეგოსისთვის ჭირი ბედის უეცარი

* შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული ხალხი ძირითადად ხელისუფლების მიერ ეპიდემიასთან საბრძოლველად გატარებულ ღონისძიებებს აპროტესტებდა. ათენში კი მოსახლეობა უკმაყოფილო იყო ომის წარმოების სახელისუფლებო პოლიტიკით, ომისა, რის გამოც ახლა ისინი ამ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ.

და წინასწარგანუჭკვრეტელი შეტრიალებაა, რაც სხვა უბედურებებთან ერთად ადამიანებში საკუთარი ძალის რწმენას ანადგურებს (Thuc. II, 61,3). ჭირს, როგორც მოვლენას, რომელიც მათ თავს დაატყდათ ყოველგვარი გათვლების საპირისპიროდ, პერიკლე ყველა უბედურებათაგან ყველაზე საშინელს უწოდებს. ჭირი არის ღმერთების გამოგზავნილი – τὰ δαίμονια, ღმერთების გზავნილი კი გვმართებს მორჩილებით ავიტანოთ (Thuc. II, 64,2). ამით პერიკლემ არა მარტო უთხრა ათენელებს, რომ ჭირის წინააღმდეგ ვერაფერს გავაკეთებთო, არამედ საკუთარი პასუხისმგებლობაც მოიხსნა იმ მოვლენის წინაშე, რომელიც განუჭკვრეტელი და ღმერთების გამოგზავნილია და შესაბამისად, ადამიანური ძალა მას ვერ შეეწინააღმდეგება.

და როგორი იყო ამაზე ხალხის რეაქცია? თუკიდიდეს მიხედვით, ამ სიტყვამ ხალხზე იმოქმედა, თუმცა მათი გაღიზიანება არ ჩამცხრაღა, ვიდრე სტრატეგოსს ფულადი ჯარიმის გადახდა არ დააკისრეს. პლუტარქესა და დიოდორეს მიხედვით, დაჯარიმებას მისი თანამდებობიდან გადაყენებაც მოჰყვა (Plut. Peric. 35,4; Diod. XII, 45,3). თუმცა ჯარიმის გადახდიდან არცთუ დიდი ხნის შემდეგ პერიკლე ისევ აირჩიეს სტრატეგოსად. ამჯერად მთავარსარდლად დიდი ხნით ყოფნა მას არ დასცალდა, ჭირით დაავადდა და მალევე გარდაიცვალა.

აი ესაა, რაც თუკიდიდემ გვითხრა, ერთი მხრივ, იმის შესახებ, თუ როგორ და რა გააპროტესტა ჭირით დათრგუნულმა ათენის მოსახლეობამ და, მეორე მხრივ, იმის თაობაზე, რა იყო უმაღლესი ხელისუფლის და ამავდროულად უმაღლესი ავტორიტეტის მქონე ფიგურის პასუხი ამ გამოწვევაზე.

როზენბერგის მოდელის მიხედვით, ამ სოციალური დრამის ბოლო აქტი ეპიდემიის რეტროსპექტული ანალიზია. ისმის კითხვები: როგორ გაუმკლავდა საზოგადოება ამ გამოწვევას და რა იყო მისი გრძელვადიანი შედეგები. თუკიდიდეს მონათხრობში ათენის ჭირის რეტროსპექტული განსჯა მჭიდროდ უკავშირდება პელოპონესის ომის მისეულ ხედვას, იმ ისტორიულ-პოლიტიკური კონტექსტის ანალიზს, რომლის დროსაც ავადობა მიმდინარეობდა, საბოლოო ჯამში კი, მთელი ნაწარმოების დაწერის მწერლისეულ მიზანდასახულობას.

ის, როგორც თუკიდიდე ჭირის შესახებ თხრობას იწყებს, მიზნად ისახავს არა მარტო ამ სენის სისასტიკის მყისიერ წარმოჩენას, არამედ მიზნად ისახავს იმის წინასწარ შეტყობინებასაც, თუ როგორ, რა კატასტროფის მომტანად იქნა ჭირი ჩაბეჭდილი ადამიანთა მეხსიერებაში. თუკიდიდეს სმენია, რომ ეს დაავადება ადრეც ყოფილა მრავალ ადგილას, განსაკუთრებით ლემნოსსა და სხვა ადგილებში, მაგრამ ჭირს აქამდე არასოდეს მოუცელავს ასეთი სისწრაფით და ასეთი ძალით და ადამიანთა ხსოვნაში მას ამდენი სიცოცხლე არასოდეს წარუტაცია (Thuc. II, 47,3). ასეთივე სიმკვეთრით გამოირჩევა ავადობის მეორე და საბოლოო ტალღის შემდეგ გაკეთებული მისი განაცხადი, ჭირის შედეგების ერთგვარი შეჯამება: „არაფერს ისე არ დაუცია სულით ათენელები და არაფერს ისე არ დაუზიანებია მათი სამხედრო ძლიერება, როგორც ეს ამ სენმა გააკეთა“ (Thuc. III, 87,2).^{*} ჭირით გამოწვეული სამხედრო ძალის დანაკარგი იმდენად დიდი იყო, რომ ათენს ჭირის თავდაპირველი შემოტევიდან 15 წელი დასჭირდა მოსახლეობის რიცხოვნების აღსადგენად და ფინანსური რესურსების მობილიზაციისთვის. „ახლახანს გამოჯანმრთელდა ქალაქი ჭირისა და ხანგრძლივი ომისაგან“, – გვაუწყებს თუკიდიდე ძვ.წ. 415 წ-ის მოვლენებზე მოთხრობისას (Thuc. VI, 26,2).

სამხედრო ძალისთვის ასეთი დარტყმის მიყენების გარდა, თუკიდიდეს მიხედვით, ჟამიანობამ გადამწყვეტი გავლენა იქონია ომის მიმართ ათენელთა დამოკიდებულებაზე. მშვიდობისმოსურნე განწყობათა გზრდამ აქტიური სამხედრო კამპანიის წარმოების პერიკლესეულ სტრატეგიას შეუშალა ხელი, შეარყია ლიდერის ავტორიტეტი. საბოლოოდ, ჭირმა ფიზიკურად შეიწირა პერიკლე – საუკეთესო წინამძღოლი. მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდეგ დარწმუნდნენ ათენელები, თუ რაოდენ სწორი იყო მთავარსარდლის ხედვა ომის სტრატეგიასთან მიმართებით (Thuc. II, 65,5).

^{*}სამხედრო ძალის დანაკარგი – 4400 ჰოპლიტი და 300 მხედარი. შესაბამისად, ჭირს შეუწირავს (ომის დასაწყისისთვის ათენელთა სამხედრო ძალის რიცხოვნება წარმოდგენილია Thuc. II, 13,6) ყოველი მესამე ჰოპლიტი და ყოველი მეოთხე მხედარი. დანარჩენი მოსახლეობიდან დაღუპულთა რიცხვს ისტორიკოსი არ გვისახელებს. გომის მიხედვით, ეს რიცხვი 70 000-დან 80 000-მდე უნდა ყოფილიყო (გომი 1956: 388-389).

საშინელი სენის გრძელვადიანი შედეგი იყო ისიც, რომ ათენელთა მართვა პერიკლეს სრულიად საპირისპირო წინამძღოლთა – ათასი ჯურის დემაგოგთა ხელში აღმოჩნდა, რომელთა პირად გამორჩენას ყოველთვის ეწირებოდა სახელმწიფო ინტერესები (Thuc. II, 65,8-10). ხატოვნად გვიხატავს პლუტარქეც, თუ როგორ გამოვლინდა პერიკლეს სიკვდილის შემდეგ ის მრავალრიცხოვანი სიმდაბლე, რომელთაც სტრატეგოსი არ აძლევდა საშუალებას, თავი გამოეყო და მოურჩენელ სენად გადაქცეულიყო (Plut. Peric 39).

თუკი დიდეს ღრმა რწმენით, ჭირი ასევე იყო ათენში წარმოქმნილი სოციალურ ბოროტებათა წყარო და იყო გაცილებით მეტად, ვიდრე ომი (მარტინეზი 2017: 140).^{*} ჭირმა და ომმა ადამიანთა უმეტესობისთვის დაშალა სოციალური შედუღებულობა – სხვებზე ზრუნვა, ზრუნვა ერთობაზე, შეთანხმებულობა ანუ ყველაფერი ის, რაც საზოგადოებას ესოდენ სჭირდებოდა (ჰიუ 2013: 134). სენმა ხელი შეუწყო სოციალური და პოლიტიკური ძალმომრეობით იმ პროცესების განვითარებას, რომლებიც ძირს უთხრიდა გონიერებას, რამაც, საბოლოო ჯამში, ათენის საზოგადოების დეზინტეგრაცია განაპირობა (ლონგრიგი 1992: 33).

ვფიქრობთ, ათენის ჭირის თუკი დიდეს მონათხრობის, როგორც სოციალური კონსტრუქტის, ანალიზმა აჩვენა, რომ ჭირის მწერლისეული ინტერპრეტაცია მიესადაგება ეპიდემიური ნარატივის თაობაზე როზენბერგის მოდელს და ამასთან წარმოგვიდგენს ეპიდემიათა უნივერსალურად აღიარებულ მახასიათებლებს. იმ შემთხვევებში, როდესაც თუკი დიდესთან არაა აღწერილი არქეტიპული მოდელის რომელიმე ასპექტი, მაგალითად, ეპიდემიის წარმოშობის მიზეზები, ან ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებები ავადობის წინააღმდეგ და ა.შ., ჩვენ შევეცადეთ აგვეხსნა, თუ რა ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებით იყო ეს განპირობებული.

განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ ჟამიანობისას ადამიანთა სოციალური ქცევების ფართო სპექტრის წარმოჩენას, რომელიც თუკი დიდეს მაღალი მხატვრული ოსტატობით აქვს გადმოცემული. ეს გახლავთ, ალბათ, უპირველესად ის, რითაც „ჭირი

* იხილეთ ასევე ორვინი 1988: 831-847.

ათენში“ ამახსოვრდება მკითხველს და ის, რამაც თუკიდიდეს ნარატივის მიბამვა და მისი ეპიდემიათა ლიტერატურულ მოდე-
ლად გადაქცევა გამოიწვია.

და მაინც, სხვადასხვა ეპოქისა და გეოგრაფიული ლოკაციის ეპიდემიათა არაერთი მსგავსების მიუხედავად, განსხვავებული ისტორიულ-პოლიტიკური თუ სოციალური კონტექსტი განსაზღ-
ვრავდა ავადობაზე სხვადასხვა ინტელექტუალურ და საზოგადო-
ებრივ პასუხს. სხვა ფაქტორებთან ერთად პასუხი დიდწილად
დამოკიდებული იყო, თუ როგორ აღიქვამდა კონკრეტული სა-
ზოგადოება ეპიდემიას, დამოკიდებული იყო საზოგადოებაში
მრავლად არსებულ ცრურწმენებსა და შფოთზე, მოსახლეობის
განათლების დონეზე, ხალხის ცნობიერებაში რაციონალიზმისა და
ირაციონალიზმის წილზე.

თუკიდიდე საკმაოდ საინტერესოდ წარმოაჩენს ეპიდემიაზე
ძვ.წ. V ს-ის დემოკრატიული ათენის ინტელექტუალურ პასუხს.
ჭირის პერიკლესეული განმარტების მოყვანით, რომლის მიხედ-
ვითაც ჭირი არის ღმერთის გამოგზავნილი, წინასწარგანუჭვრე-
ტელი ფენომენი, ასევე ავადობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა
მისნობის მოხმობითა თუ შეუცნობლის მიმართ მოსახლეობის
კაპიტულაციაზე ხაზგასმით, მწერალმა გვიჩვენა, რომ გარკვე-
ულწილად ამ მოვლენას საზოგადოება ირაციონალურ ფენომენად
აღიქვამდა. თუმცა ამასთან იგი ყველა შესაძლო შემთხვევაში
წარმოგვიდგენდა თავის რაციონალურ დამოკიდებულებას – მან
ხაზგასმით აუარა გვერდი ჭირის წარმოშობის მიზეზებზე, მათ
შორის ტრანსცენდენტურ მიზეზებზე მსჯელობას, არ დაიწყო ავა-
დობის შემოტანაში განტევების ვაცების მოძიება, სკეპტიკურად
შეაფასა საზოგადოებაში მოარული მისნობანი თუ ცრურწმენები.
თუკიდიდეს, განსწავლულ ფილოსოფიურ თვითმხილველს, გა-
მოუთქმელად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ღმერთისთვის პა-
სუხისმგებლობის მიწერა მხოლოდ უცოდინრობის აღიარება იყო
და ამგვარ აღქმაში ის მარტო არ უნდა ყოფილიყო (ჰიუ 2013: 134).

ჭირის ბუნებრივ პროცესად გააზრება წარმოგვიდგენს თუკი-
დიდეს არა მხოლოდ თავისი ეპოქის გამორჩეულ მოაზროვნე-
რაციონალისტად, არამედ ინტელექტუალურად წინ მდგომადაც
ოცდახუთი საუკუნის შემდეგ მცხოვრებ ადამიანთა გარკვეულ

ჯგუფებზე. ასე მაგალითად, არცთუ დიდი ხნის წინ, 1987 წ-ს ა.შ.შ.-ში შიდსთან დაკავშირებულმა გამოკითხვებმა აჩვენა, რომ ამერიკელთა 43%-ის რწმენით, შიდსი ზნეობრივი დაცემის გამო ღმერთის სასჯელი იყო. ექიმთა შორის ჩატარებულმა გამოკითხვებმა კი უარესი შედეგი დადო – ნაწილმა განაცხადა, რომ თავისუფალი არჩევანის შემთხვევაში ისინი შიდსით ავადმყოფთაგან მხოლოდ იმათ უმკურნალებდნენ, ვინც „უცოდველად“ დაავადდა (ამუნდსენი 1996: 28).

დასასრულ, როდესაც ვმსჯელობთ, თუ რატომაა მნიშვნელოვანი ანტიკური ხანის ეპიდემიათა შესწავლა დღევანდელ დღეს, ასეთი მასშტაბის პანდემიის მიმდინარეობისას, ალბათ, უადგილო არ იქნება, გავხსენოთ სწორედ ამ კონტექსტში 2013 წელს დასმული ჰიუს შეკითხვა, რომელიც ასე ჟღერდა: ნეტავ, ჩვენმა გაზდილმა განსწავლულობამ გახადა თუ არა უკეთესი ჩვენი სოციალური კეთილგონიერება და გამოწვევისთვის თავის გართმევის უნარი? (ჰიუს 2013: 134).

დამოწმებანი:

ამუნდსენი 1996: Amundsen D.W., *Medicine, Society and Faith in the Ancient and Medieval World*. Baltimore: 1996.

ანტონოვი 2020: Антонов А. *Афинская Чума 430 г. до н. э. – Первая Пандемия в Истории*. 3 Апр., 2020 <https://vk.com/@istfacere1-afinskaya-chuma-430-g-do-ne-pervaya-pandemiya-v-istorii>

ატკინსონი 2001: Atkinson J. E. *Turning Crises into Drama: The Management of Epidemics in Classical Antiquity* ACTA CLASSICA, XLIV, 2001, 35-52.

გომი 1956: Gomme A.W. *A Historical Commentary on Thucydides*, vol. II. Oxford: University Press, 1956.

დიანოსაშვილი 2014: Dianosashvili N. *Mad Dance: From Bacchus to Rock*. Phasis, Greek and Roman Studies, 17, 2014, 83-95.

ევანსი 1992: Evans R. *Epidemics and Revolutions: Cholera in Nineteenth-century Europe*. in: Ranger T., Slack P.(ed.), 1992, 149-175.

თუკიდიდე 2002: თუკიდიდე. *ჭირი ათენში*, II, 48-52. ძველბერძნულიდან თარგმნა დ. ქურიძემ, ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია, წიგნი II, შეადგინა ნ. ტონიამ. თბილისი: 2008.

კონი: Cohn S. *Pandemics: Waves of Disease, Waves of Hate from the Plague of Athens to A.I.D.S.* Historical Research, v.85, issue 230, 535-555.

კრაუფურდი 1914: Crawford R. *Plague and Pestilence in Literature and Art.* Oxford: 1914.

ლონგრიგი 1992: Longrigg J. *Epidemic, Ideas and Classical Athenian Society.* in: Ranger T., Slack P. (ed.), 1992, 21-45..

მარტინეზი 2017: Martinez J. *Political Consequences of the Plague of Athens.* Graeco-Latina Brunensia, vol. 22 (1), 2017, 135-146.

ორვინი 1988: Orwin C. *Stasis and Plague: Thucydides on the Dissolution of Society.* The Journal of Politics, vol. 50, No. 4, 1988, 831-847.

პულანი 1992: Pullan B. *Plague and Perceptions of the Poor in Early Modern Italy.* in: Ranger T., Slack P.(ed.), 1992, 101-125.

რენჯერი ... 1992: Ranger T., Slack P. (ed.). *Epidemics and Ideas: Essays on the Historical Perception of Pestilence.* Cambridge University Press, 1992.

როზენბერგი 1992: Rosenberg Ch. *What is an Epidemic? AIDS in Historical Perspective.* Ch.13 in: Rosenberg Ch. *Explaining Epidemics and Other Studies in the History of Medicine.* Cambridge University Press, 1992.

სლეკი 1985: Slack P. *Impact of Plague in Tudor and Stuart England.* London: 1985.

სლეკი 1992: Slack P. "Introduction" in: Ranger T., Slack P. (ed.), Cambridge University Press, 1992, 1-20.

ჯონსი 2020: Jones, M.D. *History in a Crisis – Lessons for Covid-19.* The New England Journal of Medicine, (March 12) 2020 <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2004361>

ჰიუ 2013: Hugh D. *Responses to Natural Disasters in the Greek and the Roman World.* in: *Forces of Nature and Cultural Responses,* Pfeifer K., Pfeifer N., (ed.), Springer, 2013, 111-139.